

בשם הרומנטיקה?

הסכמי אברהם בראי מלחמת חרבות ברזל

אלינור בכר / טלי זינגר, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

לנו, בישראלים, יש נטייה להאניש את מערכת היחסים בינו לבין מדינות אחרות. בהתאם לתודעה הישראלית הזאת, אם מדינה כלשהי חתמה איתנו על הסכם שלום, הרי זה סימן שהיא אוהבת אותנו / אוהבים אותנו במדינה זו. חשוב לנו, בישראלים, שיאהבו אותנו ושיקבלו אותנו כחלק ממשפחת המזרח התיכון. נתקלנו בתפיסה זו בציבוריות הישראלית לפני ה-7 באוקטובר, אך במיוחד לאחריו.

התשובה שלנו על כך היא, שיחסים בין מדינות הם אינם מערכת יחסים רומנטית. אין פה אהבה. יש פה אינטרסים. האינטרסים של מדינת ישראל ומדינות המפרץ הערבי המתונות הם בחלקם אינטרסים חופפים, אבל למדינות אלה יש גם אינטרסים אחרים.

מדינות אלה מקיימות שיתוף פעולה אדיר עם סין וארה"ב כאחד; שומרות על יציבות הסכמי אברהם ושיתוף הפעולה עם ישראל, ומקיימות, בו בעת, יחסים דיפלומטיים עם איראן (יחסים ששוקמו בשנה שעברה לאחר ניתוק של כ-7 שנים). ראוי לציין, כהערת אגב, כי מדינות המפרץ חידשו את היחסים הדיפלומטיים עם איראן עוד לפני פרוץ מלחמת "חרבות ברזל", במטרה להבטיח שהחותים יפסיקו להתקיף אותן, ושיושג שקט שיאפשר את הפיתוח הכלכלי שהן חותרות אליו כמטרה עליונה.

אין פה בחירה באחד על פני האחר, אלא מערכות יחסים המבוססות על אינטרסים והרעיון המוביל הוא "המדינה במרכז". כלומר, בראש ובראשונה, מתן מענה לאינטרסים של המדינה עצמה, ואחר כך יצירת מצב של win-win עם כל אחת מהשותפות האחרות.

ניכר, כי מדינות המפרץ עסוקות בטורנספורמציה כלכלית ובצמיחה כלכלית. לכן, ההסכמים משכללים בתוכם היבטים כלכליים ולא רק היבטים גיאופוליטיים. במאמר זה ננסה לנתח את מה שהוביל להסכמי אברהם, ליציבותם גם בזמן מלחמה, ונספק הצצה אל העתיד בראייה של המפרץ הערבי.

צמיחה כלכלית מתאפשרת רק כאשר תופי המלחמה אינם הולמים

הראייה של מדינות המפרץ היא ראייה צופה פני עתיד. כל אחת ממדינות המפרץ פועלת על פי חזון ותוכנית אסטרטגית שמטרתה לקדם את הכלכלה והחברה. לדוגמא, התוכנית האסטרטגית של איחוד האמירויות לשנת 2031 נושאת את הכותרת: "לקראת פסגות חדשות" (Towards New Peaks). בהקדמה נכתב: "אנו, איחוד האמירויות, נמצאים בנקודת המעבר לבמה החדשה שמאופיינת בקצב שינויים מהיר... זהו תהליך של פיתוח וצמיחה שהחל על ידי האבות המייסדים של האומה, ועודנו נמשך עד שאיחוד האמירויות תהפוך לאחת מהמדינות המובילות בעולם בתוך 50 השנה הבאות". מהדוגמא של איחוד האמירויות ניתן להבין כי האינטרס של מדינות אלו הוא פנימי וצופה קדימה. הן לא מעוניינות להניח לסכסוך היסטורי להחזיר את האזור כולו שנים רבות לאחור.

דוגמא נוספת לכך ניתן לראות במעשים שקדמו לחתימה על הסכמי אברהם. איחוד האמירויות ציינה את שנת הסובלנות והניחה אבן פינה לקומפלקס הידוע בשם "בית אברהם" הנמצא באבו דאבי. מתחם זה, אשר נחנך במרץ 2023, כולל בתוכו, זה לצד זה, בית כנסת, כנסייה ומסגד.

מדינות המפרץ כולן, בהן גם ערב הסעודית, פועלות בהתאם לאסטרטגיה סדורה, כשהחזון הוא שגשוג ופיתוח כלכלי עבור עמן ומדינתן. עבור מדינות המפרץ, הסכמי אברהם הם חלק ממגמת הצמיחה הכלכלית

הזו, ומהווים עוד מרכיב שמעניק שקט ויציבות לאזור, שכן צמיחה כלכלית מתרחשת רק כאשר תופי המלחמה אינם הולמים.

בקיץ של שנת 2023, כאשר נשבו רוחות "הנורמליזציה" מסעודיה, התייחסה הנסיכה רימה בינת בנדר אלסעוד, שגרירת סעודיה בווינגטון, לחזונו של יורש העצר הסעודי, ואמרה: "חזון 2030 מדבר על מזרח תיכון מאוחד, משולב, משגשג ובפעם האחרונה שבדקתי - ישראל הייתה שם. אנחנו רוצים כלכלת ים סוף משגשגת".

לדברי הנסיכה, המטרה של הממלכה הסעודית אינה "נורמליזציה" עם ישראל, אלא דווקא "אינטגרציה", באומרה: "נורמליזציה זה שאתה יושב שם, ואני יושבת כאן, ואנחנו מתקיימים ביחד, אבל בנפרד. אינטגרציה פירושה שהאנשים שלנו משתפים פעולה, העסקים שלנו משתפים פעולה והנוער שלנו משגשג. אנחנו מדברים על מזרח תיכון משולב, מאוחד כמו גוש אירופה, שבו לכולנו יש זכויות ריבוניות ומדינות ריבוניות, אבל יש לנו אינטרס משותף".

לפיכך, הפוטנציאל הכלכלי של הסכמי אברהם חייב להיבחן על רקע שינוי באופיו של הסחר באזור המזרח התיכון וצפון אפריקה (ה-MENA). שוק ה-MENA איננו מאופיין בסחר בין-אזורי גבוה. לדוגמה, הסחר הבין-אזורי בין מדינות ה-MENA מהווה רק 8% מהיצוא והיבוא באזור, לעומת 60% באירופה. בעידן של מעבר לאזוריות (בהשוואה לגלובליזציה), אזור המזרח התיכון וצפון אפריקה בולט כאחד האזורים הפחות משולבים כלכלית בעולם. ישנן סיבות רבות להיעדר רשת סחר אזורית חזקה, אך המשמעות היא שהסכמי אברהם מספקים הזדמנות למדינות החתומות עליהם לחזק את הכלכלה האזורית. הכללתה של ישראל כחלק מהתפיסה האזורית הזו מאפשרת למדינות החתומות על הסכמי אברהם למנף את הטרינספורמציה הכלכלית של האזור ולפתוח ערוץ סחר נוסף.

אם כן, מדינות האזור שרוצות בהגדלת התמ"ג, קידום חדשנות, השקעות זרות, והגדלת הסקטור הפרטי - רואות בסחר הבין-אזורי, כעוד אחד מהמשתנים החשובים לייצר טרינספורמציה כלכלית במדינה.

העבר מול העתיד

מלחמת חרבות ברזל שפרצה עם הטבח ב-7 באוקטובר 2023 העצימה את המתח שהיה קיים מלכתחילה בין החזון לשגשוג כלכלי אזורי, הכולל בתוכו את ישראל, לבין התמיכה המסורתית של מדינות המפרץ בפלסטינים. בראייתנו, המתח הקיים בין האינטרס לשגשוג ופיתוח כלכלי וחברתי ובין "הדרישה" המסורתית ממדינות ערב לתמוך במאבק הפלסטיני. הוא המתח בין העבר לעתיד.

מאז פרוץ מלחמת חרבות ברזל, עולה השאלה האם חלה האטה ביחסי המסחר בין מדינות הסכמי אברהם עם ישראל. התשובה לכך היא מורכבת. למרות ההאטה בביקוש הצרכני וההשקעות בישראל, הקשרים הדיפלומטיים עם מצרים, ירדן, איחוד האמירויות, בחריין ומרוקו לא נקטעו וחברות התעופה השונות (כמו Fly Dubai, Etihad, ישראליר ואל על) ממשיכות להפעיל טיסות מסחריות בין תל אביב לאיחוד האמירויות ובחריין. חברות ישראליות ממשיכות לקיים יחסי מסחר עם שותפיהם וממשיכות להגיע לכנסים ולתערוכות המתקיימים במדינות הללו. בסוף נובמבר - תחילת דצמבר 2023, אף השתתפו למעלה מ-100 נציגים ממשרדי ממשלת ישראל והמגזר הפרטי בוועידת האקלים, COP28 של האו"ם, שנערכה בדובאי.

על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של ישראל (למ"ס), היקף המסחר המצטבר בין ישראל למדינות הסכמי אברהם חצה את רף 4 מיליארד דולר בשנת 2023, מה שמייצג עלייה של 16% לעומת 2022. הגידול במסחר מרשים עוד יותר לאור העובדה שסך היבוא והיצוא של ישראל ירד ב-14% בשנת 2023. עוד לפני

פרוץ המלחמה בין ישראל לחמאס, המסחר של ישראל במהלך תשעת החודשים הראשונים של 2023 ירד ב-12%, בעוד שהמסחר של ישראל עם מדינות הסכמי אברהם צמח ב-24%. נתונים מהרבעון הרביעי של 2023 מצביעים על כך שלמלחמה לא הייתה השפעה משמעותית על המסחר. בעוד שסך המסחר של ישראל ברבעון הרביעי של 2023 ירד ב-18% בהשוואה שנתית, המסחר עם מדינות הסכמי אברהם ירד רק ב-4%.

ניתן להבחין בהשפעה של הסכמי אברהם בזמן מלחמת חרבות ברזל לא רק בתחומי הכלכלה אלא גם בגזרה הביטחונית. אחת מההשלכות החשובות של הסכמי אברהם היא הכנסת ישראל תחת פיקוד מפקדת המרכז של ארה"ב (CENTCOM), שבה חברות כלל מדינות המפרץ. המעבר של ישראל מהפיקוד האירופי לפיקוד המרכזי חיזק את תפקידה של ישראל בהגנה האזורית. עד המלחמה, הייתה המעורבות של ישראל מוגבלת ונשמרה "מתחת לרדאר", כדי למנוע קונפליקט עם מדינות ערביות שלא הכירו במדינת ישראל. תחת חסות CENTCOM התקיים מפגש היסטורי של ראשי הצבא מכל רחבי האזור, כולל ממדינות שאינן חלק מהסכמי אברהם (כגון, ערב הסעודית וקטאר). את מירב ההשפעה של התפתחות זו ראינו ב-13 באפריל 2024, ליל המתקפה האיראנית על ישראל, שבמהלכה נשלחו בין 110 - 130 טילים בליסטיים, כ-185 כטב"מים וכ-36 טילי שיוט לעבר ישראל.

בהודעה של הפיקוד המרכזי נכתב תחת הכותרת "עדכון פעילות הגנת ישראל": "ב-13 באפריל ובבוקר של ה-14 באפריל, כוחות הפיקוד המרכזי של ארה"ב, שנתמכו על ידי משחתות פיקוד אירופה של ארה"ב, פעלו והשמידו בהצלחה יותר מ-80 כלי טיס לא מאוישים ולפחות שישה טילים בליסטיים שנועדו לפגוע בישראל מאיראן ומתימן. CENTCOM ממשיכה לתמוך בהגנה על ישראל מפני פעולות מסוכנות אלה של איראן. נמשיך לעבוד עם כל השותפים האזוריים שלנו כדי להגביר את הביטחון האזורי".

השיקול המרכזי שעמד לנגד עיניהן של כל המדינות שלקחו חלק בסיכול המתקפה האיראנית היה הרצון להימנע מהסלמה אזורית נרחבת, כזו שתשפיע על כלכלת כלל מדינות האזור ותסכן את התוכניות הכלכליות האסטרטגיות של מדינות אלה. מבחינת זווית הראייה של ערב הסעודית, המדינה הגדולה במפרץ, שהייתה לפי הפרסומים המדינה הבאה לנרמל את יחסיה עם ישראל, עמדתם לא השתנתה. ערב הסעודית עדיין מעוניינת ביחסים עם ישראל אך מציבה כתנאי הכרחי לכך דרישה לפתרון הסכסוך הפלסטיני-ישראלי. לכן, כל שיח על נורמליזציה יהיה שזור בפתרון לסכסוך הזה. בד בבד, אומרים אנשי עסקים מערב הסעודית, באופן תדיר וגלוי, שהם רוצים שהמלחמה תיגמר, שכן היא לא עושה טוב לעסקים ולאזור כולו.

במדינות שצופות פני עתיד, שמירה על היציבות היא כעת אינטרס מובהק, מתוך החשש שהבוץ הפלסטיני יסיג אותם לאחור או יגרום לכך שהתוכנית למימוש החזון תתארך או תקפא על שמריה.

אז מה העתיד צופן לנו?

ההסתכלות העתידית על הסכמי אברהם כוללת גם הסכמים עתידיים עם מדינות של ישראל אין יחסים דיפלומטיים איתן. מלחמת חרבות ברזל מדגישה את חשיבות הכללת הנושא הפלסטיני, כחלק מכל הסכם עתידי. בראיית אנשי עסקים במדינות המפרץ, אי פתרון או אי התקדמות בסוגיה הפלסטינית משפיעים על הרצון לעשות עסקים עם ישראל ועל הרצון שלהם להיחשף. קהילת העסקים במדינות ערב מושפעת מהיעדר פתרון לסוגיה הפלסטינית. בראיית הנהגות מדינות אלו, יש להן אחריות מסוימת לעם הפלסטיני בהיותו חלק מהזהות הקולקטיבית הערבית. מסיבה זו, מהווה הפתרון לסכסוך הישראלי-פלסטיני מרכיב שיש לו השפעה בכל צעד שמדינות אלה יבצעו בהקשר למערכות היחסים באזור ולערך שהן רוצות להביא לפלסטינים. הכללת הפלסטינים במסגרת הסכם עתידי היא בעלת פוטנציאל והשפעה כלכלית על כלל המדינות השותפות. ההסתכלות היא אסטרטגית עסקית של שיתוף פעולה WIN-WIN, שניב רווחים כלכליים לכלל המדינות, ויביא לידי ביטוי את הכדאיות הכלכלית של ההסכמים, לצד הכדאיות הגיאופוליטית.

התפקיד הקריטי של מדינות המפרץ באזור יהיה להוות מקור השראה לפלסטינים, העצמה ומודל לחברה ערבית מסורתית שתופסת תפקיד מנהיגותי בעולם הכלכלי גלובלי, ולהכניסם לתוך פרויקטים משותפים שיהיו בעלי ערך ורווח כלכלי לכלל הצדדים. הפלסטינים מצידם יצטרכו להראות למדינות המפרץ שהם רוצים בשינוי, פועלים כנגד השחיתות והאיסלמיזציה.

מתוך ראייה אזורית, מדינות המזרח התיכון ומדינות המפרץ מחזיקות ביכולות כלכליות משלימות, שיכולות להבטיח שכולן ביחד יעמדו איתן נגד סיכונים חיצוניים. לדוגמה, בתחום הביטחון במזון, תחום שבו משקיעה כל מדינה לחוד כספים רבים, ניתן לשתף פעולה וליצור רווח משותף: מצרים בייצור חיטה, ישראל בטיהור מים ובטכנולוגיות חדשניות אחרות, הפלסטינים עם כוח אדם מוכשר, ערב הסעודית ואיחוד האמירויות בעלות המחויבות הפנימית לפיתוח תשתיות עצומות לייצור תעשייתי בקנה מידה גדול. כולן יחד יוכלו לספק הזדמנויות אדירות לשגשוג אזורי.

הפוטנציאל של פיתוח כלכלי ודיפלומטי נושא הבטחה גדולה לשגשוג האזור ומעבר לו, וממחיש שינוי גיאופוליטי דרמטי בשנים האחרונות, ממגמת גלובליזציה כלכלית ללוקליזציה אזורית.

טלי זינגר, היא מנכ"לית Blue Laurel Advisors, חברה הנותנת שירותי ייעוץ אסטרטגי ללקוחות מובילים בשוק המזרח התיכון וצפון אפריקה.

קודם לכן, טלי עסקה בחוק תאגידי בניו יורק ובדובאי, ולפני כן שימשה כעוזרת משפטית של התובע הראשי בבית הדין הבינלאומי הפלילי בהאג, הולנד.

טלי מרצה בפקולטה למנהל עסקים באוניברסיטת תל אביב. היא בעלת BA בכלכלה ולימודי מזרח תיכון מאוניברסיטת הרווארד, M.P.A. בכלכלות בינלאומיות מתפתחות מפקולטת הרווארד קנדי ו-J.D. מהפקולטה למשפטים של אוני' הרווארד. טלי היא עמיתה ביוזמת המנהיגות של המזרח התיכון, מכון Aspen.

אלינור בכר, היא סמנכ"לית פיתוח עסקי בחברת Blue Laurel Advisors המתמחה במשא ומתן ופיתוח עסקי בין חברות זרות לבין הסקטור הפרטי והממשל במפרץ הערבי, ובסעודיה בפרט.

בשלוש השנים האחרונות היא מובילה פרויקטים לשיתופי פעולה בין חברות ישראליות וזרות לבין גופים מסחריים במדינות אלו, וכן מנהלת המחלקה הביטחונית. קודם לכן, כיהנה כמנהלת שיווק בבנק הפועלים, שם הובילה צוותים האחראים על קידום ושיווק הבנק בישראל ובמדינות האמירויות ובחריין, כסמנכ"ל לקוחות בקבוצת דבי תקשורת, וכמנהלת פרויקטים בחברת BBDOIM מקבוצת גיתם BBDO. אלינור בעלת תואר ראשון ביחסים בינלאומיים ותואר שני במזרח תיכון מהאוניברסיטה העברית בירושלים.